

University of Groningen

Een goede buur

Frieling, Margreet Alien

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2008

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Frieling, M. A. (2008). *Een goede buur: 'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt.* [, Rijksuniversiteit Groningen]. Rijksuniversiteit Groningen.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Hoofdstuk 1

Inleiding

Het hedendaags burgerschap baart de politiek zorgen. Men spreekt van normen die vervagen, het individualisme dat hoogtijdagen viert en sociaal wantrouwen dat de samenleving verdeelt. In reactie hierop roept de overheid op tot herstel van normen en waarden, tot bewustzijn van onze onderlinge verbondenheid met onze medeburgers en tot maatschappelijke participatie. Heel Nederland, jong of oud, allochtoon of autochtoon, met of zonder beperking wordt opgeroepen tot actief burgerschap. Zoals Dekker en De Hart (2005, p. 11) schrijven: “In de krantenkolommen en overheidsvoorstellen ‘ritselt’ en ‘knispert’ het van goed burgerschap”. Maar hoe komt actief burgerschap tot stand? En op welke wijze kan de overheid inspelen op attitudes van actief burgerschap? Dit proefschrift gaat op zoek naar een antwoord op deze vragen, in het bijzonder in de context van de buurt.

1.1 Verschuivende visies op burgerschap

Waar ‘burgerschap’ *an sich* verwijst naar een officiële status, een lidmaatschap van een land met daarbij horende rechten en plichten, refereert actief burgerschap aan iets extra's. Met de toevoeging ‘actief’ aan het begrip burgerschap wijzen beleidsmakers op de eigen verantwoordelijkheden en morele plichten van burgers om zich in te zetten voor publieke belangen (Kearns & Forrest, 2000; Letki, 2006). Actief burgerschap wordt in dit kader gedefinieerd als het fundament van de moderne democratie (Letki, 2006; Ostrom, 2000). Immers, in een democratische samenleving berust orde niet op eindeloos toezicht en controle, maar op een bepaalde mate van zelfsturendheid. In dit proces van zelfsturing staat actief burgerschap centraal. Attitudes van actief burgerschap waarborgen de inzet van burgers voor collectieve belangen, ook zonder directe vormen van dwang. Maar wat wordt er van een actieve burger eigenlijk verwacht?

In de afgelopen decennia is de visie van de overheid op de rol van de burger langzaam veranderd (voor een overzicht, zie Hortulanus, 2002). In de jaren vijftig bestond het stimuleren van burgerschap vooral uit het opvoeden van burgers in achterstandsgebieden, onder meer in zogenoemde ‘woonscholen’. In de jaren zestig volgde een uitbreiding van overheidstaken tijdens de opbouw van de verzorgingsstaat. De opkomst van de bureaucratie in de publieke sector beoogde tegelijkertijd de gelijkwaardigheid tussen

burgers en publieke dienstverleners te vergroten. De rechten van burgers ten aanzien van de publieke dienstverlening werden versterkt en er zijn procedures vastgelegd om deze rechten te beschermen. De autonomie van de burger nam zodoende toe, ten koste van de autonomie van de professional die meer en meer verantwoording af moest leggen door aan te tonen dat de voorgeschreven procedures waren gevolgd. De logica van de bureaucratie bracht daarmee niet alleen meer gelijkwaardigheid, maar ook hoge maatschappelijke kosten met zich mee. Het continue proces van verantwoording maakt dat de bureaucratische molen slechts langzaam draait. Professionals dreigen meer tijd te besteden aan het invullen van papieren teneinde hun werk te kunnen verantwoorden, dan aan het daadwerkelijk leveren van hun diensten. Een te sterke nadruk op de rechten van de cliënt brengt bovendien het risico met zich mee dat de vraag of de voorgeschreven procedure is gevolgd dominant wordt aan de vraag of de gevolgde procedure ook inhoudelijk effectief is geweest.

De economische recessie van de jaren tachtig zorgde voor een herijking van de opgebouwde verzorgingsstaat. Een groeiend aantal overheidstaken werd geprivatiseerd en er werd ruimte gemaakt voor vraagsturing bij overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties. De ideologie van de markt won terrein als het organisatiemodel voor de publieke sector. Voorstanders beargumenteren dat deze ideologie de rechten van de burger, die centraal staan in de bureaucratische organisatie, combineert met een snellere en meer professionele dienstverlening. Wanneer de professionaliteit van de publieke dienstverlener achterblijft, heeft de burger nu de mogelijkheid om de gewenste diensten af te nemen bij een andere dienstverlener. Tegenstanders beargumenteren dat de markt slechts oog heeft voor korte termijn belangen, waardoor belangen op de lange termijn, zoals professionalisering, onvoldoende worden gewaarborgd. Daarnaast wordt er beargumenteerd dat er in de markt onvoldoende plaats bestaat voor collectieve belangen. De logica van de markt gaat er vanuit dat wanneer elk individu zijn of haar eigenbelang nastreeft, dit automatisch leidt tot de beste uitkomst voor allen. De mate waarin de markt collectieve belangen dient wordt echter beperkt door vormen van marktfalen, zoals een gebrek aan informatie ten aanzien van alternatieven of monopolieposities. Wat in de context van dit proefschrift bovendien van groot belang is: de markt benadert elke burger als individu en doet geen beroep op samenwerking tussen burgers om zo gemeenschappelijke doelen op meer effectieve wijze te kunnen bereiken. Marktwerking creëert zodoende het risico dat noch burgers, noch publieke dienstverleners zich verantwoordelijk voelen voor collectieve problemen die alleen in samenwerking kunnen worden aangepakt.

Anno 2008 zet de vergrijzing en de toename van de gemiddelde leeftijd in ons land de houdbaarheid van de verzorgingsstaat onder druk. De overheid ziet zich bovendien in toenemende mate geplaagd voor leefbaarheidsproblemen die zij niet alleen kan oplossen (Den Haag, 2005). Zoals in de kabinetsvisie *Verkenning Burgerschap en Andere Overheid* tot uiting wordt gebracht: “Strakke en uniforme regeling en uitvoering van de overheidstaak

houdt (...) onvoldoende rekening met de uiteenlopende voorkeuren van de burgers, maar is ook onvoldoende toegesneden op de in de samenleving aanwezige specifieke kennis die voor het vinden van betere oplossingen nodig is” (Den Haag, 2005, p. 5). De overheid komt daarom tot een heroriëntatie op de verantwoordelijkheidsverdeling tussen de overheid, de burger en de markt. In de afgelopen decennia is de burger in de eerste plaats gedefinieerd als een drager van rechten, niet zozeer van verantwoordelijkheden. In de heroriëntatie van de overheid vergroot haar beroep op de eigen morele verantwoordelijkheid van burgers om een bijdrage te leveren aan collectieve belangen. In plaats van een klantgerichte aanpak, neemt de nadruk op de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van burgers toe en wordt er gezocht naar een manier waarop het actief burgerschap blijvend kan worden gefaciliteerd.

De heroriëntatie van de overheid op de rol van de burger komt onder meer tot uitdrukking in de Wet Maatschappelijke Ondersteuning die op 1 januari 2007 van kracht is geworden. Zoals in de *Memorie van Toelichting* bij deze wet staat geschreven: “De regering wil (...) stimuleren dat mensen die dat kunnen, meer dan nu het geval is, zelf oplossingen bedenken in de eigen sociale omgeving voor problemen die zich voordoen. De regering stelt daarom een aantal historisch gegroeide vanzelfsprekendheden in zorg en ondersteuning ter discussie en doet een groter beroep op de eigen draagkracht” (VWS, 2005, p. 6). Tegelijkertijd erkent de overheid dat “niet alle burgers – de emancipatie ten spijt – over evenveel en dezelfde competenties beschikken” (Den Haag, 2005, p. 6). Daar waar de zelfredzaamheid van burgers beperkt is, richt de overheid zich daarom op het creëren van een laagdrempelige vangnetfunctie, waarin samenwerking tussen verschillende publieke dienstverleners centraal staat (zie ook: VWS, 2005, p. 2).

In de nieuwe visie van de overheid op de rol van de burger wordt veel waarde toegekend aan een buurtgerichte benadering van burgerschap (zie ook: WRR, 2005). De leidende gedachte achter deze buurtgerichte benadering is dat met name daar waar het de directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn te participeren en zelf verantwoordelijkheden te dragen (Den Haag, 2005, p. 8). In de praktijk bestaan er verschillende domeinen van burgerschap. Zo kan er een onderscheid worden gemaakt tussen economisch burgerschap (werken en consumeren), politiek burgerschap (o.a. stemmen of lid zijn van een politieke partij) en sociaal-cultureel burgerschap (o.a. meewerken in een vrijwillige organisatie of vereniging of het bieden van zorg of ondersteuning aan een medeburger). Elk van de drie vormen van burgerschap komt mogelijk in een buurt tot uiting. Politiek burgerschap in de buurt heeft betrekking op de relatie tussen bewoners en de gemeente. Bewoners kunnen bijvoorbeeld samenwerken met de gemeente in het vormgeven van wijkbeleid of kunnen samen een protest indienen tegen gemeentelijke nieuwbouwplannen. Op het gebied van sociaal-cultureel burgerschap valt in een buurt te denken aan verschillende vormen van sociale steun die bewoners aan elkaar kunnen verlenen en aan bewoners die samen iets leuks organiseren voor hun buurtgenoten. Recentelijk stijgt ook de interesse in economisch burgerschap in de buurt. Dit komt onder

meer naar voren in één van de High Potentials programma's van de Universiteit van Utrecht, getiteld *Life chances of firms and neighborhoods*. In dit programma wordt onderzocht in hoeverre ondernemerschap in de buurt de leefbaarheid in de buurt kan versterken en, omgekeerd, of buurtgemeenschappen kunnen bijdragen aan het succes van ondernemers in een buurt.

Dit proefschrift richt zich op de politieke – en sociaal-culturele vormen van burgerschap in de buurt. Actief burgerschap wordt hierbij in algemene zin opgevat als de bijdrage die bewoners leveren aan het gemeenschappelijk welzijn in de buurt, oftewel: de leefbaarheid. Het gaat in dit kader zowel om fysieke als om sociale aspecten van leefbaarheid. Werken bewoners bijvoorbeeld samen om de buurt netjes te houden? Organiseren zij wel eens iets leuks voor de buurt? Kijken zij naar elkaar om en houden zij rekening met elkaar? Er zijn buurten waarin de leefbaarheid ook zonder grote betrokkenheid tussen buurtbewoners hoog is, bijvoorbeeld doordat de mensen die er wonen door hun leefstijl weinig overlast voor elkaar veroorzaken en zelf voor hulp zorgen wanneer dat nodig is. Waar dat niet het geval is, rijst echter de vraag hoe de leefbaarheid en het zelforganiserend vermogen van de buurt kunnen worden vergroot door het aanmoedigen van actief burgerschap in de buurt. Met betrekking tot sociaal-culturele vormen van burgerschap richt dit proefschrift zich in dit kader op de onderlinge samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid. Met betrekking tot politiek burgerschap richt dit proefschrift zich op bewonersparticipatie in de publieke beleidsvorming gericht op het verbeteren van de leefbaarheid in de buurt. Eén van de centrale stellingen van dit proefschrift is dat de onderlinge samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid kan worden aangejaagd door het vormgeven van effectieve samenwerkingsrelaties tussen bewoners, professionals en de gemeente, in de eerste plaats in de publieke beleidsvorming.

1.2 Actief burgerschap: rationele keuze of geïnternaliseerde normen en waarden?

Om actief burgerschap in de buurt te kunnen stimuleren hebben overheden inzicht nodig in hoe actief burgerschap tot stand komt. In de praktijk wordt actief burgerschap namelijk gekenmerkt door voortdurende sociale dilemma's. Er bestaat een “inescapable conflict between the interests and desires of individuals and the requirements of society”, zo stelt Wrong (1994, p. 36). Hoewel de samenleving als geheel op de lange termijn beter af is wanneer burgers gemeenschappelijke belangen boven hun directe eigenbelang plaatsen, vraagt het burgers op de korte termijn om opofferingen van het eigenbelang die zij niet altijd makkelijk maken. De dagelijkse praktijk toont voorbeelden te over: hoewel de samenleving baat heeft bij de collectieve financiering van publieke goederen vanuit het belastingstelsel, zijn er altijd individuen die de belastingen op persoonlijke gronden liever ontduiken; hoewel de wereldbevolking gebaat is bij een beter milieu, is het voor vele

individueel moeilijk daarvoor hun auto te laten staan; en hoewel de samenleving er wel bij vaart wanneer burgers wat meer naar elkaar om zouden kijken, vraagt het om een tijdsinvestering van burgers die zij niet makkelijk opbrengen in een maatschappij waarin iedereen tijd tekort komt.

Olson (1965) komt aldus tot de weinig hoopvolle conclusie dat geen berekenend individu zal bijdragen aan collectieve belangen tenzij de groep uit een relatief klein aantal personen bestaat of tenzij er een bepaalde vorm van dwang bestaat die ervoor zorgt dat individuen handelen in het collectief belang (vgl. Hechter, 1987). Zijn stelling werd bekend als de *zero contribution thesis*. De theorie gaat uit van de *homo economicus*, de mens die zijn keuzes volledig afstemt op de mate waarin de uitkomst zijn eigenbelangen ten goede zal komen. De 'homo economicus' is rationeel gedreven en gedraagt zich doelgericht en maximaliserend ten aanzien van het eigenbelang. Alleen op basis van wetten en regels kan het gedrag van de 'homo economicus' worden gereguleerd. De utilitaristische motieven die in deze benadering de basis vormen voor het menselijke handelen zijn het uitgangspunt van de neoklassieke economie en de rationele keuzetheorie.

Andere wetenschappers benadrukken daarentegen de morele dimensie van pro sociaal gedrag (Etzioni, 1988; Mayhew, 1971; Uslander, 2002). Deze communitaristische stroming stelt dat mensen bereid zijn te investeren in collectieve belangen, niet louter op basis van "rationele kosten-batencalculaties", maar op basis van "emotionele beweegredenen en geïnternaliseerde waarden" (De Hart, 2002, p. 7). Deze normen en waarden kunnen mogelijk verklaren waarom ongeveer 40% van de Nederlandse bevolking weleens actief is in onbetaalde arbeid ten behoeve van anderen of ten behoeve van een ideëel doel (De Hart, 1999) en waarom een half miljoen bloeddonors zich jaarlijks vrijwillig en onbetaald melden bij de bloedbanken in Nederland (CBS, 2004). In tegenstelling tot de *homo economicus* gaat de communitaristische stroming uit van de *homo sociologicus* (Blokland-Potters, 1998; vgl. Dahrendorf, 1958), de mens wiens handelen niet wordt gedreven door eigenbelang, maar door innerlijk gevoelde morele verplichtingen die voortkomen uit de inbedding van het individu in sociale relaties.

Daar waar de utilitaristische benadering focust op individuen die hun keuzes afstemmen op hun individuele eigenbelang en daarmee geen verklaring kan bieden voor die praktijkvoorbeelden waarin het pro sociale gedrag *niet* in het directe eigenbelang van het individu is (Camerer, 2003; Frank, 1988; Lindenberg et al., 2006), doet de communitaristische benadering weinig recht aan de eigen intenties en strategische keuzes van individuen (Hirsch, Michaels & Friedman, 1990; Giddens, 1984). Zoals Komter, Burgers en Engbersen (2000, p. 42) stellen is het jammer dat in de hedendaagse wetenschappelijke literatuur de twee benaderingen elkaar steeds meer zijn gaan uitsluiten. In de praktijk komen immers vele mengvormen van beide motieven voor. Zowel de utilitaristische als de communitaristische benadering is daarmee *an sich* ontoereikend om te kunnen verklaren wanneer individuen zich zullen inzetten voor collectieve belangen. Om

actief burgerschap te kunnen verklaren is een conceptueel kader nodig dat ruimte biedt voor zowel rationele als morele motieven voor prosociaal gedrag. De *doelframing theorie* van Lindenberg (2006) biedt deze ruimte. In tegenstelling tot de utilitaristische en de communitaristische benadering, die elk uitgaan van vaststaande motieven voor prosociaal gedrag, beoogt de doelframing theorie inzicht te genereren in hoe het menselijk gedrag gelijktijdig wordt gestuurd door rationele en morele motieven. Centraal in de doelframing theorie staat in dit kader de vraag *onder welke condities* rationele eigenbelangen dan wel innerlijk gevoelde morele verplichtingen (sterker) bepalend zijn voor het gedrag van individuen.

1.3 Actief burgerschap in een wisseling van individuele motieven

De doelframing theorie bouwt voort op een belangrijke bevinding in de cognitieve- en motivatiepsychologie, namelijk dat de wijze waarop een individu een situatie interpreteert en daarop reageert sterk wordt beïnvloed door de mentaal actieve doelstelling van een individu (Gollwitzer & Moskowitz, 1996; Kruglanski, 1996; Moskowitz, 2002). Een geactiveerde doelstelling beïnvloedt de gevoeligheid van individuen voor bepaalde informatie en roept specifieke herinneringen, heuristieken en categorieën op. Zodoende beïnvloeden doelen het gedrag van mensen. Lindenberg noemt de mentaal geactiveerde doelstellingen van een individu, samen met de cognitieve processen die zij opwekken, *doelframes*. In de praktijk streven individuen meerdere doelen na. Neem het voorbeeld van Anne. In haar werk is Anne ambitieus en leergierig. Eventueel overwerk in het weekend vindt zij in principe geen probleem. Desalniettemin vindt Anne het ook belangrijk om voldoende tijd door te brengen met familie en vrienden. Anne is avontuurlijk ingesteld: ze gaat graag op reis en in de weekenden vind ze het leuk om op haar mountainbike een route door de bossen te fietsen bij haar in de omgeving. Daarnaast heeft Anne oog voor haar medemens. Als het even kan gaat ze op bezoek bij mevrouw de Vries die zesentachtig jaar oud is en naast haar woont.

Hoewel individuen meerdere doelen nastreven, beschikken zij in hun handelen slechts over selectieve aandacht. Omdat niet alle omgevingsstimuli tegelijkertijd kunnen worden verwerkt, worden op elk willekeurig moment slechts enkele aspecten van de omgeving door het informatieverwerkingssysteem geselecteerd en worden andere aspecten als het ware uitgefilterd (zie Bruner, 1957; Houghton, et al., 1996). Door deze selectieve aandacht verlaagt een actief doel het belang dat aan alternatieve doelstellingen wordt gehecht en drukt het deze alternatieve doelstellingen als het ware naar de achtergrond. Zo is Anne aan het sparen voor een grote reis die zij volgend jaar wil maken. Wanneer zij haar boodschappen doet is ze daarom erg prijsbewust. In het weekend komen haar twee beste vriendinnen echter op bezoek. Anne's vriendinnen stellen voor om uit eten te gaan. Hoewel Anne, gedreven door haar doel om geld te sparen, liever niet uit eten gaat, stemt ze

met het plan in. Haar doel om geld te sparen wordt in dit geval naar achter geschoven om plaats te maken voor het doel om zich te gedragen als een leuke vriendin. Na afloop van het gezellige etentje delen de drie meisjes de rekening. Hoewel Anne twee drankjes minder heeft gedronken dan de anderen, besteedt zij daar geen aandacht aan. Immers, goede vrienden hebben graag een drankje voor elkaar over.

Op basis van het actieve doelframe wordt het belang van alternatieve doelstellingen tijdelijk verlaagd. De alternatieve doelstellingen verdwijnen echter niet. Zij zijn nog altijd op de achtergrond aanwezig en zullen, afhankelijk van de situatie, sterker of minder sterk wedijveren met de doelstelling in focus, en deze eventueel vervangen. Wanneer haar vriendinnen naar huis zijn zal het doel van Anne om geld te sparen zodoende weer actief worden. Menselijke rationaliteit is in deze zin beperkt doordat verschillende doelen, afhankelijk van de interpretatie van de situatie, niet op gelijkwaardige wijze worden meegewogen in het nemen van beslissingen.

1.3.1 Drie overkoepelende doelframes

Lindenberg maakt een onderscheid tussen drie overkoepelende doelframes die sturing geven aan het menselijk gedrag. De eerste twee overkoepelende doelframes van individuen zijn gericht op het verbeteren van hun huidige situatie. In dit kader is een onderscheid te maken tussen verbetering van de huidige situatie op de korte termijn en verbetering van de huidige situatie op de lange termijn (vgl. Millar & Tesser, 1992). Met betrekking tot de korte termijn bestaat het overkoepelende doel uit het streven om zich *op dit moment* beter te voelen, bijvoorbeeld door verbetering van de lichamelijke gesteldheid, zoals door het opheffen van honger, dorst of pijn, maar ook door het verbeteren van de psychische gesteldheid, bijvoorbeeld door het voorkomen van verliezen of door het verminderen van angst. Het frame dat deze doelstellingen omvat, het eerste overkoepelende doelframe, wordt door Lindenberg een *hedonisch doelframe* genoemd. Het streven van een individu om zijn of haar situatie op de lange termijn te verbeteren resulteert in de doelstelling om de materiële of immateriële bronnen waar men toegang toe heeft uit te breiden. Hierbij valt te denken aan het verkrijgen van financiële rijkdom, maar ook aan het uitbreiden van sociale contacten, het vergroten van status en het verwerven van extra competenties. Het frame dat hoort bij deze doelstellingen, het tweede overkoepelende doelframe, wordt door Lindenberg een *winstdoelframe* genoemd.

Het derde overkoepelende doelframe komt voort uit het streven van een individu om de gepastheid van het eigen gedrag te verbeteren, dat wil zeggen: het streven om zich normconform te gedragen. Deze doelstelling resulteert in een *normatief doelframe*. In een normatief doelframe staat de doelstelling van een individu om moreel juist te handelen voorop, onafhankelijk van mogelijke verliezen in de vorm van sancties of winst in de vorm van beloningen. Het vormt de basis voor solidair gedrag, dat wil zeggen: gedrag waarbij het

eigenbelang op vrijwillige basis ondergeschikt is aan het belang van (een) ander(en). Het normatieve doelframe van individuen wordt vanuit de achtergrond vaak gesteund door het hedonische streven om zich beter te voelen, ditmaal door het voorkomen van sociaal ingebedde emoties zoals schuld en schaamte.

De selectieve aandacht van individuen zorgt voor voortdurende conflicten tussen de drie verschillende doelframes van een individu. Zoals Lindenberg (1998, p. 76) beschrijft: “[T]he importance that goods have for an individual changes situationally, even if that individual had stable underlying preferences”. Als Anne zich bijvoorbeeld ten doel stelt om in het weekend over te werken, dan verschuift haar doelstelling om dit weekend haar oude buurvrouw gezelschap te houden naar de achtergrond. In dit conflict kennen de drie doelframes elk een verschillende *a priori* sterkte. Het hedonische doelframe is gericht op de behoefte van het individu om zich op dit moment beter te voelen. Omdat korte termijn doelen vaak lange termijn doelen overheersen (Loewenstein & Elster, 1992) is het hedonische doelframe *a priori* sterker dan het winstdoelframe. Het winstdoelframe is immers niet zozeer gericht op directe behoeftebevrediging, maar veleer op de behoeften van de zogenoemde ‘future self’. In tegenstelling tot het hedonische doelframe en het winstdoelframe gaat het normatieve doelframe niet uit van het ‘individuele zelf’, maar van een ‘collectief zelf’. Het normatieve doelframe kan daardoor alleen in stand worden gehouden wanneer de gepercipieerde afstand tussen het eigenbelang van het individu en de gemeenschappelijke belangen van de groep waarvan het individu deel uitmaakt klein is. Daar waar individuen afstand ervaren tussen hun eigenbelang en het gemeenschappelijk belang van de groep staat het normatieve doelframe voortdurend onder druk van de doelstelling van het individu om de persoonlijke situatie op de korte of lange termijn te verbeteren. Het normatieve doelframe is daardoor *a priori* zwakker dan het hedonische – en het winstdoelframe. Het vormt de basis voor alledaagse leefbaarheidsproblemen. Leefbaarheidsproblemen die de overheid in toenemende mate in samenwerking met burgers aan wil pakken, onder meer door het versterken van attitudes van actief burgerschap in de buurt.

1.4 Vraagstellingen en opzet van dit boek

In dit proefschrift richt ik mij op de vraag hoe actief burgerschap in de buurt kan worden vergroot, uitgaande van een doelframing perspectief. Op basis van de ‘doelframing theorie’ kan worden gesteld dat, om actief burgerschap in de buurt te bevorderen, het normatieve doelframe van buurtbewoners continu moet worden geactiveerd en gestabiliseerd (Lindenberg, 1998, p. 82). Immers, alleen wanneer het normatieve doelframe actief is zullen doelen ten behoeve van het eigenbelang van het individu doelen in het gemeenschappelijk belang van de groep niet langer overschaduwen. Maar:

“Hoe zijn de normatieve doelframes van buurtbewoners te activeren en te stabiliseren, zodat hun bereidheid vergroot om een bijdrage te leveren aan de gemeenschappelijke belangen, de leefbaarheid, in de buurt?”.

In *Hoofdstuk twee* ga ik op zoek naar een antwoord op deze vraag. Zoals ik in dat hoofdstuk zal beargumenteren speelt de beschikking over een gedeelde identiteit een belangrijke rol in het activeren en stabiliseren van normatieve doelframes en zodoende in het stimuleren van het moreel gedrag van individuen. Hoewel een sterke groepsidentiteit de onderlinge solidariteit tussen individuen bevordert, beperkt het echter de solidariteit ten aanzien van niet-groepsleden. Bovendien verkleint een te sterke gedeelde identiteit tussen individuen de ruimte voor de eigen doelstellingen van de individuele groepsleden. In *Hoofdstuk twee* beargumenteer ik daarom dat in het stimuleren van actief burgerschap de nadruk dient te liggen op zogenoemde zwakke vormen van solidariteit. In vormen van zwakke solidariteit bestaat er een balans tussen het belang dat wordt toegekend aan enerzijds de doelstellingen van de groep en anderzijds de doelstellingen van het individu. Doordat zwakke vormen van solidariteit gepaard gaan met een zwakkere gedeelde identiteit zijn bindingen mogelijk tussen relatieve vreemden op basis van meer algemeen toegepaste normen van rechtvaardigheid en billijkheid.

In *Hoofdstuk twee* beschrijf ik vervolgens dat het aangrijpingspunt in het versterken van de groepsidentiteit tussen individuen bestaat uit het bevorderen van samenwerking tussen individuen om welzijn te creëren. Dergelijke vormen van samenwerking worden door Lindenberg *joint production* genoemd. ‘Joint production’ versterkt de groepsidentiteit van individuen - en daarmee hun normatieve doelframe - en vergroot zodoende de onderlinge solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen individuen. Door het stimuleren van ‘joint production’ tussen bewoners kan aldus hun bereidheid om een bijdrage te leveren aan de leefbaarheid in de buurt worden vergroot. Samen kenmerken de mate van ‘joint production’, solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen buurtbewoners de onderlinge betrokkenheid, oftewel: de sociale cohesie in de buurt.

Op basis van hun onderlinge betrokkenheid kunnen bewoners een belangrijke bijdrage leveren aan de leefbaarheid in de buurt. Leefbaarheid is in dit kader op te vatten als een toestand die voortkomt uit het samenspel tussen “de fysieke kwaliteit, de sociale kenmerken en de veiligheid van de woonomgeving” (De Hart, 2002, p. 27). Zo kunnen bewoners, door rekening te houden met elkaar, overlast voor elkaar beperken. Door samen de straat netjes te houden en de stoep te vegen wanneer dat nodig is, kunnen bewoners de aanblik van de buurt verbeteren. En door vormen van informele sociale controle tussen buurtbewoners, kan criminaliteit en wanorde in de buurt worden beperkt (zie Bellair, 1997; Sampson, Raudenbush & Earls, 1997). De sociale cohesie tussen buurtbewoners kan aldus worden opgevat als een belangrijke indicator voor de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van buurten en wijken.

Om inzicht te krijgen in de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van buurten en zodoende die buurten te kunnen identificeren waar extra inzet nodig is om het actief burgerschap in de buurt te versterken, hebben overheden informatie nodig over hoe het staat met de sociale cohesie in buurten en wijken. Het vormt de aanleiding voor de tweede centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Op welke wijze kan de mate van sociale cohesie tussen buurtbewoners worden gemeten?”

In *Hoofdstuk drie* beschrijf ik, in antwoord op deze vraag, de ontwikkeling van een meetinstrument voor sociale cohesie in de buurt. Het meetinstrument, in de vorm van een vragenlijst, richt zich op de drie elementen van ‘joint production’, solidariteit en betrokkenheid. In *Hoofdstuk drie* wordt de betrouwbaarheid van het ontwikkelde meetinstrument onderzocht op basis van de Item Respons Theorie.

Hoewel bewoners door samen te werken een prettigere leefomgeving kunnen creëren, komt deze samenwerking in de praktijk vaak moeizaam tot stand. Het vergroten van de leefbaarheid in de buurt kunnen bewoners bovendien niet alleen. In *Hoofdstuk twee* beargumenteer ik dan ook dat het stimuleren van actief burgerschap in de buurt niet alleen vraagt om samenwerking tussen bewoners, maar ook om samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente. Het vormt de aanleiding voor de laatste centrale vraagstelling in dit proefschrift, namelijk:

“Hoe kan het actief burgerschap in de buurt, oftewel: de bijdrage van bewoners aan de leefbaarheid in de buurt, worden gestimuleerd?”

Deze vraagstelling vormt een specificering van de eerste vraagstelling van dit proefschrift. In *Hoofdstuk vier* werk ik deze vraagstelling uit in een interventie-instrument bestaande uit een dialoogmethode tussen bewoners, professionals en de gemeente op wijkniveau. In het kader van de wijkaanpak zijn in de afgelopen jaren verschillende methoden ontwikkeld om de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente in het creëren van leefbare buurten en wijken te verbeteren. Wat hierin opvalt, is dat in veel van de bestaande participatiemethoden weinig aandacht bestaat voor de procesmatige voorwaarden voor succesvolle burgerparticipatie. Dit is verrassend omdat beleidsmakers dagelijks ervaren hoe belangrijk het is om participatieprocessen zorgvuldig op te zetten en te begeleiden. *Hoofdstuk vier* beschrijft daarom niet alleen een wijkstructuur waardoor bewoners, professionals en de gemeente duurzaam met elkaar kunnen worden verbonden in het vergroten van de leefbaarheid. Ook de procesmatige voorwaarden voor succesvolle burgerparticipatie worden gespecificeerd, in belangrijke mate op basis van de inzichten uit *Hoofdstuk twee*. Door de samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente zorgvuldig op te zetten kan een belangrijke stap worden gezet om de leefbaarheid in buurten en wijken blijvend te vergroten. In 2006 is in Groningen ervaring opgedaan met de

ontwikkelde dialoogmethode. Op basis van de eerste ervaringen met de dialoogmethode en tussentijdse evaluaties met de verschillende betrokkenen is de methode verder ontwikkeld.

Het proefschrift sluit in *Hoofdstuk vijf* af met een samenvatting en een discussie van de bevindingen en aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

